

A „zöld kapitalizmus”-on túl

A kapitalizmust a kezdetektől fogva a természeti környezettel szembeni lenézés jellemezte. Amint azt Marx megállapította, a tőke éppúgy kizsigereli a termőföldet, mint ahogy kizsákmányolja a munkást.¹ Az ökológiai összeomlás irányába való mozgás így a kapitalizmus inherens vonása. Ma már egyetlen komoly megfigyelő sem tagadja a környezeti válság súlyosságát, de e válságot többnyire még most sem mint sajátlagosan kapitalista válságot értelmezik, vagyis mint olyasvalamit, ami a tőke uralmának következtében jött létre és állandósult, és aminek megoldása lehetetlenség a tőkés keretek között.

Érdeemes emlékeztetnünk magunkat, hogy noha kiindulásképpen Marx a kapitalizmus válságtendenciáit az üzleti cikluson belül (specifikusan annak lefelé tartó fázisában) lokalizálta, ugyanakkor azt is felismerte, hogy e tendenciák másfajta formában is megnyilvánulhatnak – az egyik ilyen manifesztáció a globális expanzió kényszere.² Ezek a manifesztációk nem inherensen ciklikusak, hanem inkább permanensen ható trendek. Esetileg ellensúlyozni lehet őket, de ameddig a kapitalizmus fennmarad, meg nem szüntethetők. E manifesztációk magukban foglalják (1) a gazdasági hatalom fokozódó koncentrációját; (2) a gazdagok és szegények közti növekvő polarizációt a nemzeti határokon belül és azokon kívül is; (3) állandó készültséget az előbbi tendenciák katonai erővel történő alátámasztására; (4) és ami minket e helyütt különösen érdekel, az életfontosságú természeti erőforrások megszakítás nélküli pusztítását és kimerítését.

A 2008-ban megkezdődött recessziót, amely elismerten a legsúlyosabb az 1929 utáni világválság óta, különféleképpen interpretálták a baloldalon abból a szempontból, hogy a tőke képes-e vagy sem túljutni ezen azáltal, hogy gyakorlatilag helyreállítja azokat a – részben progresszív természetű – korlátokat, amelyeket (az Egyesült Államokban) elfogadott az 1930-as években. Akik szerint ez a fajta gyógy mód lehetséges, azok számára a válság csupán a neoliberais programot ássa alá, nem pedig a kapitalizmust mint olyat.³ Ebben az esetben a nagyobb állami szabályozáshoz való (talán ciklikus) visszatérésnek lennének tanúi (beleértve a korlátozott munkáskövetelések iránti nagyobb fogékonyság visszatérését is).

Ám ami egyáltalán nem ciklikus – és ami a legélesebben megkülönbözteti a jelenlegi válságot a 30-as évek válságától –, az a háttérben végbement súlyos környezetpusztulás. A tőke uralmát nemcsak a pénz-

ügyi káosz, hanem a természeti infrastruktúra összezsugorodása és bomlása is veszélyezteti – ez az infrastruktúra nem csupán az emberi faj túléléséhez szükséges, hanem a tőkésosztály sajátos szükségleteihez is. Az uralkodó osztályt közvetlenül a következő problémák aggasztják: (a) emelkedő nyersanyag- és energiaárak; (b) az éghajlatváltozással összefüggő katasztrófák okozta veszteségek; (c) tömegek életviszonyainak felborulása, széleskörű elégedetlenség, és végső soron társadalmi zűrzavar.

Ezek az aggályok motiválják a „zöld kapitalizmus” politikai programját. Habár vannak bizonyos nyilvánvaló szempontok, amelyek közösek a különféle zöld elgondolásokban, végső soron világos, hogy lehetetlen harmonikusan ötvözni a következetesen kapitalista vonalvezetést és a zöld dimenzió érvényre juttatását. Ettől függetlenül, bizonyos közvetlenül környezetbarát intézkedéseket sürgősen meg kell hozni, tekintet nélkül arra, hogy kinek a támogatása teszi őket lehetségessé. A baloldalnak késedelem nélkül szembe kell néznie az ebből fakadó dilemmával, mivel csak így válhat lehetségessé bármiféle, hosszabb távra szóló radikálisabb stratégia kidolgozása.

A „zöld kapitalizmus” programja⁴

Konceptuális szinten nyilvánvaló, hogy a „zöld kapitalizmus” két antagonisztikus viszonyban álló törekvést próbál összekapcsolni. Zöldnek lenni – ez egyet jelent az ökoszféra egészségének előtérbe helyezésével, mindazzal együtt, amit ez az üvegház-gázok kibocsátásának megfékezésését és a biodiverzitás megőrzését illetően megkövetel. A kapitalizmus képviselője viszont egyet jelent a növekedés és felhalmozás erőtletésével, és ebben a szemléletben a munkaerő és a természeti környezet egyaránt csupán mind inputok jönnek számításba.

Ám a tőke számára az ellentmondások létezése nem újdonság. Éppúgy, ahogy a tőke igyekszik egyensúlyozni a piacbővítés és a bér-költség-korlátozás ellentétes követelményei között, ugyanúgy meg kell próbálnia megtalálni az egyensúlyt a folytonos növekedés és a túlélés alapvető feltételeinek megőrzése között. Annak ellenére, hogy e két cél végső soron összeegyeztethetetlen, a tőkének törekednie kell arra, hogy bizonyos mértékig mindkét célt megvalósítsa. Így hát a zöld kapitalizmus fogalmi önellentmondás, mégis politikai célkitűzés is egyben. A zöld kapitalizmus hívei kétfrontos harc közepette találják magukat: egyfelől a tőke rövidlátó védelmezőivel szemben, másfelől pedig azokkal szemben, akik a termelés és a fogyasztás rendszerének messzemenő, ökológiailag megalapozott átalakítását követelik.

A zöld kapitalista víziót néha a kisvállalkozásokkal társítják, amelyek közvetlenül megvalósítanák a zöld kritériumokat pl. a megújuló energiaforrások használatával, a mérgező vegyszerek alkalmazásának kerülé-

sével, a meghibásodott termékek megjavításával, az újrahasznosítással, illetőleg a termelési inputok vagy a késztermékek nagy távolságra történő szállításának minimalizálásával. De a piaci kényszerek valószínűleg komoly mértékben akadályoznák az efféle üdvös gyakorlat széles körű elterjedését. A helyi önellátásra leginkább az élelmiszer ágazatban, azon belül is mindenekelőtt az őstermelői piacokon találunk példákat – az ilyen piacok figyelemre méltó fellendülést éltek meg az utóbbi években az ipari országokban. Ez azonban sokkal inkább a Marx által „egyszerű árutermelés”-nek nevezett jelenség mai formája, semmint a tőkés vállalkozásé. Az agrár-biznisz átenged némi reziduális teret az ilyesfajta árutermelés létezéséhez, de egyidejűleg alá is ássa azt az élelmiszerfeldolgozásban és -tárolásban alkalmazott technológiai megoldásoknak köszönhető méretgazdaságossággal; a politikai befolyás révén elnyert állami támogatásokkal; valamint a tipikusan bevándorlókból toborzott munkaerőre támaszkodással – amelynek bérszínvonala a normálisnak tekintett megélhetési szintnél alacsonyabb. Az így létrejövő költségkülönbözetből (és a termelői piacokra való eljutás nehézségeiből) adódóan a termelői piacokon való vásárlás vélhetőleg mindaddig főleg politikai/értékválasztás függvénye marad, ameddig a mostaninál sokkal több változás nem megy végbe az élelmiszeripari komplexum által élvezett mesterséges versenyelőny ellensúlyozására.

Figyelmünket most már a domináns nagyvállalati szektorra fordítva, azt találjuk, hogy a zöld kapitalista programot részben épp a vállalatok illetve érdekvédelmi tömörüléseik, részben pedig a kormányok szorgalmazzák.⁵ Ami a vállalatokat illeti, részükről a „zöld” viselkedés alapvetően három formát ölt: (1) olyan energiamegtakarító és egyéb költségcsökkentő lépések, amelyek amúgy környezeti megfontolások nélkül is előnyösek lennének számukra; (2) a kormányzati környezetvédelmi szabályozás tiszteletben tartása (e szabályozás alakításában általában komoly szavuk van); (3) és ami a legfontosabb, „közönségkapcsolatok” (PR). Az ipari érdekvédelmi társulások tovább erősítik a PR aspektust, szerepük létfontosságú a globális szinten, ahol a nemzetközi egyezmények mögött meghúzódó közkeletű előfeltevések formálására törekszenek. E társulások széles körű tevékenységet végeztek az ENSZ fejlesztési programjának befolyásolása érdekében, és kiterjedt lobbitevékenységet folytattak az időszakosan megrendezett „Föld Csúcstalálkozókon” (Rio de Janeiro 1992, Kiotó 1997, Johannesburg 2002, Koppenhága 2009). A Business Council for Sustainable Development (Üzleti Tanács a Fenntartható Fejlődésért) a riói konferenciára való rákészülés során jött létre, és alapító okiratában deklarálta, hogy „a gazdasági növekedés teremti meg azokat a feltételeket, amelyek révén lehetségessé válik a környezet védelme”.

A Tanács befolyásának köszönhetően, a globális környezeti intézkedések megfigyelésével és ellenőrzésével a Világbankot bízták meg, amely aztán a rákövetkező évtizedben paradox módon tizenöt-ször annyi

pénzt fektetett bele fosszilis üzemanyagokkal kapcsolatos projektekre, mint amennyit a megújuló energiaforrásokba.⁶ Öt évvel később a kiotói konferencia irányvonala is hasonlóan alakult, amennyiben itt vették kőbe az emisszió-kereskedelmet mint a globális felmelegedés elleni küzdelem elsőszámú stratégiai eszközét. „Cap and trade” néven a kvótakereskedelem vált a kormányzati ajánlások központi elemévé az Egyesült Államokban. A kényszer helyett gazdasági ösztönzőket alkalmazó rendszer keretében a vállalatok részt vesznek a szennyezési jogok piacán. A cégek politikai súlya miatt azonban e szennyezési jogok kiinduló költsége a vállalatok számára jó eséllyel zérus lesz. Ugyanakkor a legnagyobb ipari szennyezőknek lehetőségük lesz arra, hogy az általuk okozott kárt valamilyen más módon „ellensúlyozzák” (pl. újraerdősítési programok finanszírozásával), ahelyett, hogy rákényszerülnének a szennyezés közvetlen mérséklésére.

Amikor a vállalatok a környezetről szóló vitában hallatják a hangjukat, ezt mindig annak az előfeltevésnek a szellemében teszik, hogy az ökológiai krízis megoldásának alapvető eszköze a technológia és a piac. A technológiai váltás állandó jellemzője a tőkés fejlődésnek. Kezdetben a munkatermelékenység maximalizálására összpontosítottak, ma pedig különösen a kommunikáció és a géntechnológia területén állnak elő egyre csodálatosabb berendezésekkel és eljárásokkal. Az egyre sorjázó innovációk – a későkapitalizmus fontos kísérőjelensége⁷ – a közvélekedésben alátámasztani látszanak azt az elképzelést, hogy nem létezik olyan kihívás, amire a technológia ne tudna megfelelni. E mögött a hiedelem mögött az a kimondatlan feltevés húzódik meg, hogy minden technológiai választás továbbra is a nagyvállalati érdekek mentén – vagyis a profitmaximalizálás, növekedés és felhalmozás szempontjainak megfelelően – történik majd. Habár a zöld technológiák – pl. a megújuló energiaforrások – valóban képesek bizonyos fokú érdeklődést kiváltani a vállalati szektorból (főleg a társadalmi-politikai nyomásnak köszönhetően), nincs semmi, ami képes lenne bizonyos vállalatokat visszatartani attól, hogy a bevált (nem-zöld) termelési eljárások további alkalmazása mellett döntsenek – hacsak nem kerül sor a gazdasági döntéshozatali jogosítványok jelenlegi elosztásának radikális megváltoztatására. A vállalatok szükség esetén igyekeznek majd zöld jelmezbe bújni, de ugyanakkor habozás nélkül félrevezetik a közvéleményt a vitás környezeti kérdések mibenlétét illetően, és olyan technológiai „megoldásokkal” fognak előrukkolni, amelyek megvalósíthatósága több mint kérdéses.

E tendencia jellemző (és gazdaságilag fontos) illusztrációja az ún. „tisza szén” körüli hírverés. Kezdjük mindjárt azzal, hogy a szénipar PR-gépezete a széntüzelésből adódó bizonyos szennyezésekre (pl. a kénszennyezés és a finomrészecskék) koncentrálnak, miközben figyelmen kívül hagyja a legfontosabb problémát: az égési folyamatot magát, és az atmoszférába kerülő széndioxid ebből fakadó növekvő koncentrációját. Amikor aztán ezt az elkerülhetetlen végeredményt immár nem lehet

nemlétezőnek tekinteni, az iparág – miután még a szénadóhoz hasonló szerény ellenőrzések révén történő korlátozást sem hajlandó elfogadni – azt fogja állítani (mint Seven Leer, az Arch Coal Inc. vezérigazgatója tette), hogy „a széndioxid légköri koncentrációjának stabilizálása a széndioxid-leválasztás és -tárolás által lesz lehetséges. Más választási lehetőség nincs.”⁸ Ám a széndioxid-leválasztás és -tárolás eredményessége nem bizonyított, és a vele kapcsolatos problémák hasonlóak a bármilyen más mérgező melléktermék nagyon nagy mennyiségben való tárolásánál előálló problémákhoz. Habár lehetséges leválasztani a széndioxidot és félreeső helyekre pumpálni (akár a föld alá, akár az óceánok alá), az ilyen műveletek, mielőtt túllépnek egy bizonyos határértéket, bizonytalan, kiszámíthatatlan, és jó eséllyel katasztrófális visszahatást eredményezhetnek.⁹

Nyilvánvalóan kívánatos lenne elmozdulni bizonyos kimeríthetetlen és megújuló energiaforrások irányába. Azt azonban kevesen ismerik fel, hogy ezeknek az energiaforrásoknak is megvannak a maguk költségei – amelyek a szükséges berendezések felállítása, karbantartása, illetőleg az energiaátvitel kapcsán merülnek fel – és így ezek közül egyikőtől sem remélhető korlátlan energiakinálat, akármilyen bőségben is fordulnak elő a természetben.¹⁰ Az alternatív források némelyikének, mint a hidrogénnek és a biomasszának az előállítása maga is jelentős (ha nem is ellehetetlenítően magas) energiafelhasználással jár.

A biomassza (vagyis biológiai alapanyagok üzemanyagként való élegetése) az élelmiszer-termesztéshez rendelkezésre álló földterület csökkenésével is fenyeget. A hidrogén veszélye, hogy szivárgás esetén a gáz a sztratoszférába kerül, ahol elpusztítja az ózonréteget. A geotermikus energia megcsapolása bizonyos területeken szeizmikus zavarokhoz vezethet; ráadásul a szükséges mélyfúrások igen költségesek lehetnek, és a mélyből felemelkedő hő elszivároghat. A szélenergia-felhasználást – pozitív potenciálja ellenére – korlátozza az anyag- és térigény, illetve sok helyütt a szélerősség szabálytalan váltakozása. A hullámenergia folyamatosabban termelődik, mint a szélenergia, de túl az ennek megcsapolásához szükséges víz alatti turbinák magas üzembe állítási költségein, veszélyes lehet a helyi lakosságra, illetve a vándorló állatfajokra (a szélerőművekhez hasonlóan). Végül, a napenergia rendkívül ígéretesnek mutatkozik a közvetlen helyi alkalmazásban, de a nagy volumenben történő energiatermelés esetén fennállna a kockázat, hogy más célokhoz szükséges teret von el. Ahhoz pedig, hogy a napkollektorokat egyébként használaton kívüli sivatagi területen állítsák fel, biztosítani kellene a kollektorok folyamatosan pormentes állapotát, amihez viszont hatalmas mennyiségű víz nagy távolságra való szállítására lenne szükség.

Való igaz, mindezek a technológiák – a biomassza részleges kivételével – nem súlyosbítják a széndioxid légköri nettó koncentrációját. Talán ugyanez elmondható az atomenergiáról, amennyiben (ahogy azt az újabb technológiák ígérik) nem igényli a hasadóanyagok nagy volumenben

történi bányászását és finomítását. Az atomenergiának viszont vannak más problematikus implikációi, túl az ijesztően magas kezdeti (pénzbeli és időbeli) költségeken. Még ha feltesszük is – ahogy állítják – hogy a nukleáris hulladékkal kapcsolatos kockázatok minimalizálhatóak az ismételt újrafelhasználással (ameddig szinte alig marad radioaktív anyag), és hogy a Csernobil-típusú katasztrófa esélye vagy a katonai támadással szembeni sebezhetőség a mérnöki tervezés javításával kiküszöbölhető¹¹, még mindig ott van a tény, hogy az atomenergiához kapcsolódik a bombakészítés lehetősége, miközben jelenleg nincs érvényben semmilyen leszerelési folyamat. Az imperialista kormányok ezért nem fogják engedni, hogy az atomenergia a potenciális globális keresletnek megfelelően széles körben elterjedjen. Egyébként a hosszú távú ökológiai és politikai szempontok nem annyira e korlátozások felszámolását, hanem az imperialista hatalmakra való kiterjesztését tennék kívánatossá, egy teljes átállási folyamat részeként.

Mindeme megfontolások mérlege az, hogy a jelenleg növekvő energiaigény kielégítése a fosszilis üzemanyagok – szén, olaj, földgáz – folytatódó felhasználása nélkül egyelőre nem megoldott. Az alternatív energiaforrásokkal kapcsolatos problémákra való tekintettel ideje lenne, hogy radikálisan és átfogóan újragondoljuk az egyenlet keresleti oldalát. Ez a szocialista válasz lényege: miközben bátorítani kell a tiszta energia termelésének különféle módzatait, számolni kell azzal, hogy ezen alternatíváknak a teljes energiatermeléshez való hozzájárulása végső soron korlátozott, és ezért szükség lesz a világ összesített energiafogyasztásának tényleges csökkentésére. Ha ezt megértettük, akkor rátérhetünk arra a kérdésre, hogyan azonosítsuk és állítsuk fontossági sorrendbe a tényleges szükségleteket, és hogyan szervezzük újra a társadalmat ezek mentén oly módon, hogy mindenki jól-létét biztosíthassuk. Egy ilyen gondolkodási keret azonban a tőke számára elérhetetlen, akármennyire is tudatossá válik a környezeti veszély kapcsán.

Az energiafogyasztás csökkentésének politikai vonatkozásai

Az ökológiai mozgalom eddigi fejlődése során képtelen volt a szélesebb társadalom számára meggyőző programmal előállni az energiafogyasztás nagy méretekben való mérséklését illetően. Általánosságban véve a tőkés növekedési modellnek kétféle kritikáját munkálták ki, és e kettő – noha végső soron kiegészíti egymást – gyakran ellentétes politikai következtetésekhez vezetett. Az egyik oldalon ott van „a kicsi szép” jelzővel fémjelzett tradíció, amely a lokalitást, a vidéki életstílust favorizálja, és (kisebb vagy nagyobb mértékben) elutasítja az „ipari társadalmat”. Ez a tradíció jól érzékeli a növekedéssel járó veszélyeket, de ezeket hajlamos általában véve a modern állapothoz kapcsolni, beleértve a modern technológiát, a népességnövekedést és az urbanizációt.¹² A másik

oldalon ott találjuk a szocialista tradíciót, amely Marxra támaszkodva a növekedést nem az emberi evolúció mint olyan keretében, hanem a tőke által elszabadított specifikus hajtóerők prizmáján keresztül szemléli. Politikai kifejeződésében azonban ez utóbbi tradíció a széleskörű nyomorral sújtott országok forradalmi rezsimjeivel kapcsolódott össze, ahol éppen ezért a „szocialista növekedés” vált első számú prioritássá. E társítás eredményeképpen – és ebben a szóban forgó rezsimek valós vagy vélt hiányosságai is megerősítették őket – a növekedési paradigma kritikusi általában a szocializmus kritikusaivá is váltak, mivel úgy látták, hogy legfőbb negatív vonásait illetően a szocializmus osztozik a kapitalizmussal. Megfordítva, akik átértézték a nyomorból való kiemelkedés sürgető voltát, elutasították a növekedésellenes álláspontot, úgy tekintve rá, mint azok álláspontjának az ideológiai kifejeződésére, akiknek a szükségletei már most kielégítést nyernek, és akik igazságtalan módon megtagadnák ugyanezt a többiektől.

Ennek az antagonizmusnak az elméleti megoldása már létezik. Implicite benne rejlik abban, ahogy Marx kétszeresen párhuzamba állítja a természetet és az embert – egyrészt mint a gazdagság két forrását/teremtőjét, másrészt mint a tőkés kisajátítás „tárgyait”. E kapcsolatot mélységében elemezték többek között olyan szerzők, mint Paul Burkett, John Bellamy Foster, Joel Kovel és Richard Levins. Foster könyve (*Marx ökológiája*) kiváltképpen cáfolja a Marx gondolkodásával kapcsolatos produktivista sztereotípiákat, Levins pedig – dialektikus gondolkodásra, biológiai szakismeretekre és mezőgazdasági tapasztalatokra támaszkodva – tömör, de széleskörű cáfolatát nyújtotta a developmentalista, növekedésközpontú előfeltevéseknek.¹³ Ezt az irodalmat olvasva láthatóvá válik, hogy Marx tőkekritikájában implicit módon megtalálható a high-tech mezőgazdaság elutasítása, valamint a biodiverzitás helyreállítására, a távolsági kereskedelem drasztikus csökkentésére és általában véve a technológia társadalmi vagy közösségi kontroll alá helyezésére való felhívás. Ezek ugyanazok a célkitűzések, amelyeket a zéró növekedés hívei is hangoztatnak (akik főként az életstílussal kapcsolatos választásokra és az államhatalommal szembeni lokális akciókra helyezik a hangsúlyt), de a marxisták számára e célok elérése egyértelműen az osztályharcot köti. A kettő közötti kapcsolat egyszerűen abban áll, hogy sikeres osztályharc nélkül a kereskedelmi kapcsolatok rendszerét és a technológiai fejlődés irányát továbbra is a tőkés piac fogja meghatározni.

Így hát jól kivethető elméleti szimbiózis létezik az ökológiai gondolkodás és az antikapitalista kritika között. A radikális aktivizmus két fő irányzata ezért arra hivatott, hogy együtt funkcionáljon abban az értelemben, hogy az ökológiai mozgalom, amikor a piaci diktátumok felülírására törekszik, gyökerét tekintve antikapitalista, míg a kapitalizmus kritikája azáltal, hogy elutasítja a felhalmozás/növekedés imperatívuszát, inherens módon ökológikus.¹⁴ Az ebből eredő szocialista ökológia vagy ökológikus szocializmus a domináns ideológia teljes körű alternatíváját képezi.

Politikai potenciálját jelentősen fokozza továbbá a 2008. évi pénzügyi összeomlás, amely megmutatta a tőkés „prosperitás” ürességét. Mégis, az ökológia és szocializmus közti kapcsolat tömeges felismerése elé – és következképpen az elé, hogy az energiafelhasználás közösségleg megtervezett, társadalmi méretekben végrehajtott visszafogása széles körű népi támogatásra tegyen szert – hatalmas akadályok tornyosulnak. Melyek ezek az akadályok, és hogyan győzhetők le?

Habár a növekedés imperatívusza makroszinten a kapitalizmus specifikuma, bizonyos fajta alapja az ember alapvető alkatában is megvan. Valójában ez teszi lehetővé, hogy a növekedésre mint inherens emberi törekvésre tekintsenek. Mint minden ilyen általánosításnak, ennek is van egy igazságmagva, amelyet aztán úgy felfújnak, hogy ezzel érvénytelenítik az igazságtartalmát. Legitim módon kijelenthető, hogy létezik az eredendő emberi törekvés a javításra, sőt még a tökéletességre is. Ez nyilvánvaló a művészi kifejezés különféle formáiban, minden korszakban, és éppúgy a kézművesek – egyének vagy munkacsoportok – törekvésében, hogy a lehető legjobb minőségű terméket állítsák elő. A gazdasági növekedésre irányuló célkitűzés sajátos módon metszi ezt a törekvést. Egy egészséges növénynek, állatnak vagy embernek növekednie kell ahhoz, hogy elérje a kifejtett állapotot. Hasonló kijelentést tehetünk akár egy közösségről is, amely – hacsak el nem ér egy bizonyos méretet vagy termelőkapacitást – nem lesz képes olyan széles körét nyújtani a szolgáltatásoknak és időtöltéseknek, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a közösség minden tagja számára megfelelő minőségű életet biztosítson.

De minden ilyen növekedési egység esetében különbséget kell tenni az optimum és a maximum között. Az optimális növekedés minden élő entitás esetében részét képezi annak, amit a benne rejlő lehetőségek kibontakoztatásának nevezhetünk. Az optimumot meghaladó növekedés minden esetben patológikus: az organizmus, legyen akár egyén vagy közösség, valamilyen egyensúlyhiánnyal küszködik, akár saját alkotóelemeinek kölcsönös viszonyát, akár önmaga és környezete viszonyát (vagy mindkettőt) illetően.

A tőke növekedési impulzusa a felhalmozásra vonatkozó krédóban kódolódik. A növekedés objektív korlátja rövid távon a piac telítődése, hosszú távon pedig az erőforrások kimerítése. Amikor a termelési potenciál akadályba ütközik, a tőke a pénzügyi spekuláció felé fordul, amely csak tovább fokozza a tőkésosztály és az emberi faj többi része közti szakadékot. Az imperialista viszonyrendszer miatt az elnyomorodás különösképpen súlyossá, széleskörűvé és látszólag megoldhatatlanná válik a globális Dél országaiiban. Ez azzal az ironikus mellékhatással jár, hogy létrejön egy népesség, amely ugyan vágyik a forradalmi újraelosztásra, de egyben fogékony lehet a növekedésre buzdító felhívásokra is, mivel e népesség tagjai igyekeznek csökkenteni az óriási szakadékot, amely a saját fogyasztásuk és a birodalmi metropoliszokban szokásos fogyasztási szint között tátong.

Ameddig a világ szegényei – és/vagy mindazok, akik szándékaik szerint őket képviselik a globális szintéren – tovább vágyakoznak arra, hogy az extravagáns, USA által reklámozott életstílus részeseivé váljanak, addig az Egyesült Államok vezetése ürügyként fogja használni a szegény országok követeléseit arra, hogy elhazudja saját ökológiai felelősségét. Az Egyesült Államok kormánya egyfelől, Kína és India kormányai másfelől, megragadnak abban a halálos patthelyzetben, ahol is mindegyik fél a másik hajthatatlanságára hivatkozik saját hajthatatlanságának igazolásaként. A más országokban megtett progresszív ökológiai intézkedések hatása erősen korlátozott marad, és a világ népeinek nagy többsége a passzív néző (már ha nem az áldozat) szerepére lesz kárhóztatva a folytatódó környezeti összeomlásban. Ez a perspektíva mutatkozott meg a koppenhágai csúcstalálkozó során.

Hogy e vészjósló scenáriónak létezik-e valós alternatívája, az elsődlegesen a világ alternatív mozgalmainak hatásától fog függeni. Történetek ígéretes lépések ebbe az irányba, mind a Dél, mint pedig az Észak országaiban, habár az ökológia és szocializmus közti kapcsolat felismerése – nem beszélve egy olyan, politikailag erőteljes szerveződésről, amely artikulálná és megtestesítené ezt a kapcsolatot – még várat magára. A kezdeti erőfeszítések figyelmet érdemlőek, mint ahogy az a kérdés is, hogy miképpen hidaljuk át azt a konceptuális patthelyzetet, amely eredménytelenségre ítéli a nemzetközi tárgyalásokat.

Az ökológikus szocialista tömegmozgalom lehetséges előképe

A környezettudatos radikalizmus legmasszívabb kifejeződése a globális Dél paraszti és bennszülött mozgalmi körében fejlődött ki. E népességek számára a környezet kapitalista/produktivista kifosztása – az erdőirtás, féktelen és szándékos szennyezés, a globális felmelegedés okozta tengerszint-emelkedés, valamint az ivóvízzel való visszaélés (elárasztás gátépítés során, víztartó rétegek kiszáritása) – közvetlen támadást jelent otthonuk és megélhetésük ellen.¹⁵ Felháborodásuk és kétségbeesésük határtalan. Lényeges, hogy e felháborodás *kollektív* jellegű, olyan *közösségek* részéről, amelyeket mindenükből kiforgattak, és amelyeket nyomorúságuk arra indít, hogy az életterükbe behatoló hatalom egész programját tudatosan visszautasítsák. A kapitalizmus korai időszakába kell visszatekinteni ahhoz, hogy ehhez hasonló egyöntetűséget találjunk a kizsákmányolás megtestesítőivel való szembenállást illetően.

Mégis, habár a harag és annak indokai nem példa nélküliek, a jelenlegi mozgalmak bázisa legalább kétféle tekintetben eltér a korábbi ellenállási mozgalmakétól – az első különbség gyengébbé, a második potenciálisan erősebbé teszi a mostani mozgalmakat. A gyengítő faktor a nélkülözhetőségben rejlik. A tőke minden korszakban arra törekedett, hogy a szükséges inputokhoz korlátlan mennyiségben hozzáférjen, beleértve az emberi

munkaerőt is – aminek jegyében korábban a rabszolgasághoz, újabban pedig a bevándorló munkások (és egyes országokban az elítéltek) széles körű kizsákmányolásához folyamodott. A folytonosságnak ezen eleme mellett viszont ott volt a munkamegtakarító technológiai haladás is, a tőkének az a határozottan megerősödött hajlama, hogy a lakosság bizonyos szegmenseit egészében nélkülözhetőnek tekintse. Amennyiben ezek a csoportok a tőkés termelés periferiáján léteznek, nem rendelkeznek valódi gazdasági ütőerővel, és követeléseiknek – nem beszélve szenvedéseikről – nincs politikai súlya. A tőke nézőpontjából ezek a csoportok büntetlenül átadhatók a betegségnek, szétszórátásnak vagy a halálnak.

Miben rejlik mégis e periferizált népeiségek potenciális ereje? E csoportok olyan kártyát tartanak a kezükben, amely nem állt rendelkezésre a korábbi korok kizsákmányoltjainak. Ez nem más, mint a közvetlen kapcsolat a föld hosszú távú fenntarthatóságával. Ettől egy olyan történelmi pillanatban, amikor ezt a fenntarthatóságot mindenütt aláássák, olyan stratégiai pozícióba kerülnek, amely homlokegyenest ellentétes azzal a feltételezett feleslegességgel, amelyet a tőke tulajdonít nekik. Az ő „parokiális” szükségleteik az emberi nem azon kollektív szükségletének megtestesülése – nem is beszélve más veszélyeztetett fajokról –, hogy véget érjen az ökoszféra könyörtelen pusztítása. Ironikus módon ezért noha ezek a csoportok a föld legszegényebbei közé tartoznak – nem csupán materiális mércével (személyes birtoklás), de a tömegkommunikációs eszközökhöz való hozzáférés szempontjából is –, mégis a globális ökoszocialista mozgalom élharcosainak pozíciójába kerültek, Kubával együtt.¹⁶

E vezető szerep látható megnyilvánulásai egyelőre szórványosak, közvetlen és helyi konfrontációval kezdődtek – ezek különösen drámai formát öltöttek Latin-Amerikában és Indiában –, de később feltűntek a világ színpadán a bennszülött népek nemzetközi konferenciáin¹⁷, az ENSZ intervencióin¹⁸ és a Társadalmi Világforum éves összejövetelein való részvétel révén. E platformokról képesek voltak emlékeztetni a világ közvéleményét arra, hogy milyen önkényesek is az arra vonatkozó közkeletű feltevések, miként kéne élnie az emberi fajnak. A Társadalmi Világforum legutóbbi állásfoglalása (Belém, 2009) jellegzetes módon tartalmaz az alábbihoz hasonló kijelentéseket:

A modern kapitalizmus évszázadokkal ezelőtt indult útjára, és az 1492. október 12-én megindult invázióval ráerőszakolta magát Amerikára. Ezzel megnyílt az út a globális fosztogatás, az amerikai népirtás mentegetésére kiagyalt „fajelméletek”, a rabszolga-kereskedelem érdekében végrehajtott afrikai behatolás, valamint más kontinensek kifosztása előtt.

(A)mi ma válságban van, az a kapitalizmus, eurocentrizmus, a velejáró nemzetállami modellel, kulturális homogenitással, nyugati pozitív jogokkal, developmentalizmussal és az élet áruvá tételével egyetemben.

Mi a Földanyához tartozunk. Nem vagyunk a tulajdonosai, kifosztói, sem kiárúsítói, és ma keresztúthoz érkeztünk: az imperialista kapitaliz-

mus megmutatta, hogy nem csupán az uralom, a kizsákmányolás és a strukturális erőszak miatt veszélyes, hanem amiatt is, hogy megöli a Földanyát és bolygó méretű öngyilkosságba vezet minket, ami se nem „hasznos”, se nem „szükségyszerű”.¹⁹

Ez a fajta nézőpont nyilvánvalóan sokkal több embernek az érdekeit fogalmazza meg, mint ahányan ma azonosulnak vele. A bennszülött népek világméreteken mintegy 300 millió főt számlálnak, a teljes emberi népességnek nem több mint 5%-át. Szociológiai nézőpontból ők csupán etno-lingvisztikai kategóriát alkotnak, amelyet mindenképp a saját speciális helyi környezetéhez fűződő, időtlen idők óta meglévő gyökerei különböztetnek meg másoktól. De a környezeti pusztulás időszakában megfogalmazott kollektív üzenetük vonatkozásában bármely más demográfiai csoportnál inkább testesítik meg az emberiségnek mint egésznek a túléléshez fűződő érdekét.

Az előttünk álló elméleti kihívás abban áll, hogy kidolgozzuk azt a politikai stratégiát, amely elvezethet minket a kiegyezéshez egyfelől a bennszülött népek globális perspektívája, másfelől a népesség azon szélesebb köreinek létező (habár részben vitatható) szükségletei között, amelyek immár nagyon távol kerültek a bennszülött népek által megőrizni kívánt életmódtól – mint többségét tekintve a 21. század munkásosztályának szükségletei.²⁰

Mint azt korábban kifejtettük, a teljes energiafogyasztást drasztikusan csökkenteni kell. E célkitűzést illetően a bennszülött közösségek több szempontból is inspirálóak lehetnek. Többnyire példamutató a természeti világ iránt tanúsított tiszteletük, az a tény, hogy saját forrásokból képesek megvalósítani az anyagi önfenntartást, az egyéni tulajdonjogokkal szembeni elutasításuk, egalitarizmusuk, illetve az egymással szemben tanúsított és elvárt felelősségérzetük.

De hogyan válhatnak ezek a makacsul autonóm, gyakran alacsony népsűrűségű életmód által meghatározott közösségekben megtestesülő erények követhető mintává a világnépesség másik 95%-a számára – elvégre ez utóbbiak többsége nagyvárosokban él, ahol egyfelől az energaintenzív kényelem, másfelől pedig a fennmaradásért folytatott kétségbeesett és versengő küzdelem az úr?

Ez a kérdés, lényegét tekintve, a forradalmi átalakulás régóta kutatott rejtélyének a mára vonatkoztatott újrafogalmazása. A tőkés korszak kezdeteitől fogva a legfőbb kihívást az osztálytudatosság kifejlődése jelentette, amelynek kulcseleme az a folyamat, amelynek során a bér munkások felismerik, hogy érdekeik jobban érvényesíthetők a kölcsönös együttműködés, mint az egymással folytatott versengés révén (ez utóbbi, a bérkövetelések tekintetében, mindig destruktív, a bérszintek egyre alacsonyabb szintre süllyedését eredményező spirált indukál, legyen az akár a közvetlen munkatársak, vagy egymástól távoli vidékek munkavállalói közti verseny). A versengéstől a kooperatív és szolidarisztikus elkötelezettség irányába történő haladás kulturális váltást jelent. Mint

ilyen, gyengíti vagy aláássa a megrögzött önvédelmi mechanizmusokat és előítéleteket. Korlátozott méretekben ugyan, de megelőlegezi az attitűdöknek azt az új rendszerét, amely a szocialista projekthez kapcsolódik.

Az átalakulás e kezdeti lépését illetően létezik tapasztalat a legtöbb országban. Ám ezt általában ellensúlyozta – és sok esetben visszajára fordította – a transznacionális vállalatok óriási gazdasági hatása. A korábban hatalmas munkásmozgalmak drámai hanyatlást szenvedtek el a taglétszám tekintetében, és a megmaradt vezetés gyakran megalázó engedményeket kénytelen elfogadni, a még annál is rosszabb alternatíva fenyegetése hatására. Az engedményekre való hajlam az Egyesült Államokban a második világháborút követő időszakban – a munka és a globális tőke közvetlen partneri viszonyának a korszakában – alakult ki. Most, amikor a munkásszervezetek meggyengültek, a szakszervezeti vezetők kevésbé képesek arra, hogy kihívást intézzenek a tőkés prioritások ellen, mint valaha. Ehelyett, gyakran saját tagságuk követeléseivel szembenelve, feltétel nélkül támogatják országuk két kapitalista kormányzó pártja közül az egyiket.²¹

E fejlemények nyomán a munkásosztályon belüli szolidaritás bármilyen látens előképének az újraéledése csak újfajta kulturális hatások eredményeképpen merülhet fel. Ezek többféle forrásból jöhetnek. Az Egyesült Államok esetében (ez az ország kétségtelenül a leginkább ellenálló az ilyen változással szemben) a friss perspektíva egyik lehetséges forrásául a bevándorló munkások szolgálhatnak, akiknek saját anyaországukból van élő tapasztalatuk az osztályharcról.²² Inspiráló lehet a különféle társadalmi mozgalmak hatása, beleértve a radikális ifjúságot. De nagyon fontos további forrás lesz előbb vagy utóbb a környezeti válság tudatosodása: különösképpen annak a megértése, hogy e válságot lehetetlenség adekvát módon kezelni partikuláris rész megoldások egymásra halmozásával.

E ponton a bennszülött közösségek által javasolt válasz kollektív természete visszhangot kelthet az egyébiránt orientációját veszített és demoralizált munkásosztály soraiban. Különösképpen, ha e közösségek harcai széles körben ismertté válnak, további lendületet adhatnak az utóbbi időben újjáéledni látszó munkás-önigazgatási kezdeményezéseknek. A nemrégiben végbement csődhullám az Egyesült Államokban – csakúgy, mint 2002-ben Argentínában – már eddig is felerősítette a munkások gyárfoglalási hajlandóságát.²³ Venezuelában hasonló folyamat indult meg, válaszul a bolívariánus forradalom kapitalista ellenzőinek gazdasági szabotázsára.²⁴ Az ipari folyamatok ökológiai szempontok szerint történő reorganizálása további motivációt jelenthet az ez irányú kezdeményezésekre: a munkások nem csupán első kézből tudják, hogy hol történik az anyagok és az energia pazarlása, hanem eközben képesek azonosítani, hogy melyek a helyi lakosságnak (és nekik maguknak) azok a – mérgező anyagok eliminálásával vagy semlegesítésével kapcsolatos – létérdekeik, amelyek nem képezhetik egyezkedés tárgyát.

Az ilyesfajta, munkahelyi alapú fejleményeket kiegészítik a lakóhelyen meginduló folyamatok. A bennszülött modelleket itt is ismertté kell tenni minden lehetséges csatornán keresztül. De a friss termékek kínálatának jól látható elapadása a szegény városi körzetekben felkeltheti az érdeklődést új (vagy bizonyos értelemben nagyon is régi) megoldások iránt. Az emberek elkezdhetnek gondolkodni azon, hogy vajon miért kell teljesen közkeletű élelmiszereket nagy távolságokra, számtalan közvetítőn keresztül szállítani. A termelői piacok az első lépést jelentik e körforgás megszakítása érdekében; egy második lépés lehet a városi kertek kialakítása (erre a lehetőségre helyenként már kezdenek figyelni). Mindezek a megoldások helyreállítják az emberek közti közvetlen interakciót, elősegítve a kollektív autonómiát és aláásva a kommodifikáció hatását. Az ehhez szükséges együttműködési megállapodásokhoz kapcsolódó infrastruktúra kialakítása egyben politikai képzésként is szolgál majd, ami integráns része az általános folyamatnak. A bennszülött népek tapasztalata itt is hasznosítható – akár közvetlen kapcsolatteremtés útján is – a gyakorlati tanácsok és a szélesebb értelemben vett inspiráció kombinálásával.²⁵

Mindezek nyomán egy nagyszabású, átfogó tanulási folyamat összképe bontakozik ki. Ez valami olyasmi, amit a forradalom mindig is magában foglalt, de minden korszakban sajátos jellegzetességekkel. A jelenlegi helyzetet a következő alapvető paradoxon jellemzi: a kapitalizmus túlhaladottá vált. Ez nem csupán egy pusztá óhaj, ti. hogy a kapitalizmuson „túl kellene” lépni, hanem annak a jól igazolható ténynek a leszögezése, hogy a kapitalizmus egyre inkább olyan mértékben meríti ki a természeti erőforrásokat, ami messze meghaladja az ökoszféra regenerálódási képességét. Ilyen körülmények között, egészében véve a tőkés korszak legkorszerűbb technológiai teljesítményei is elavultak.²⁶ Hosszú távon nem fenntarthatóak. Ennek eredményeképpen most erőteljes kihívás éri őket egy olyan perspektívából, amely e technológiai rendszert mindeztől elutasítja.

Viszonylag kevesen választanák világméretekben tudatosan azt – az emberi faj túlélésével szemben –, hogy minden úgy folytatódjék, mint eddig (ez a legrosszabb scenárió a *Stern-jelentésben*).²⁷ De a nem-bennszülött 95% döntő többsége olyan – javarészt internalizált – struktúrák rabjaként él, amelyek gátolják egy új paradigma kimunkálását. A pusztá prédikációk nem fognak minket rávenni arra, hogy sutba vágjuk egy gyalázatos termelési módnak ezeket a relikviáit. Fel kell szabadítanunk magunkat – mint fajt – a rendszerhez társult szokások alól, a szükségleteket nagyságrendjük és sürgető vagy halasztható voltak szerint osztályozva, igazságos kritériumokat kidolgozva bizonyos gyakorlatok korlátozandó vagy felszámolandó voltának megítéléséhez – legyen szó akár bizonyos fajta szállítási módról, valamely távolsági kereskedelem részét vevő árucikkről, vagy bármilyen fajta energiantenzív kényelmi eszközről.²⁸

E folyamat véghezvitele közben mindazoknak, akik nem tartoznak bennszülött közösségekhez, sok tanulnivalójuk lesz a bennszülött népek tagjaitól. A bennszülött közösségek azonban jelenleg fenyegetés alatt állnak, és tagjaik érthető módon vonakodnak „idegen” területek látogatásától. De ugyanakkor azt is kezdik felismerni, hogy saját túlélésük attól függ, végbemegy-e a transzformáció a rajtuk kívül eső világban. Ha hozzá tudnának járulni egy ilyen forradalomhoz, azzal egyben legsajátabb érdekeiket is szolgálják.

A világméretű patthelyzet feloldása

A bennszülött népek mint szervezett jelenlét felbukkanása a világ színpadán rendkívüli lehetőséget kínál az emberiség többi része számára. Már megállapítottuk, melyek azok a sajátos körülmények, amelyek révén e népek vezető szerephez juthatnak az ökológikus működésmódok kimunkálásában, és hogy ezek a sajátosságok hogyan eredményezik annak a tulajdonviszony-rendszernek az elutasítását, amely a kapitalizmus növekedés-függőségének az alapja. Ugyanilyen fontos az a tény, hogy sem a bennszülött közösségek mint egész, sem pedig külön-külön e közösségek nem képeznek nemzetállamot – ellenkezőleg, egy ilyen formáció éppenséggel e közösségek lényegét sértené –, hanem a világ bennszülött népei szétszórva találhatóak meg a világ sok országában és régiójában. Csak kivételes esetekben találnak érdekeik – akár korlátozottan – kifejezést bármilyen nemzeti kormányban.²⁹ Ezért e közösségek nemzetközi nyomásgyakorló csoportként tevékenykednek a globális mezőben, saját érdekeiket képviselve, de ezáltal egyben felkínálva azt a morális erőt, amely a nemzetközi szervezeteket az élet megőrzésével kapcsolatos közös felelősségre emlékezteti.

Ez az új elem a globális egyenletben jól illik az ökológia kérdéséhez, hisz ez utóbbi is túllépi a nemzeti határokat. Általa lehetőségünk adódik újragondolni a politikai képviselőnek azt az egész rendszerét, amely jelenleg a világszintű problémák kezelésére hivatott. Jól ismert a frusztráció, amely a környezeti politikával kapcsolatos nemzetközi tárgyalásokkal kapcsolatban kialakult. A nemzeti kormányok saját domináns érdekcsoportjaik nevében beszélnek, ökológiai kérdésekben elfoglalt álláspontjaik csak annak a függvényében tartalmaznak bármi hasznosat, hogy milyen mértékben voltak képesek az adott országok munkás- és progresszív mozgalmi nyomást gyakorolni rájuk.³⁰ Ráadásul a tárgyalások világméretű eredője többnyire az ökológiailag leginkább retrográd nagyhatalmak pozícióját tükrözi – e hatalmak, nem utolsósorban éppen az ökológiai kérdésekkel kapcsolatos közönyűk folytán, a legnagyobb kereskedelmi előnyökkel rendelkeznek, így a legnagyobb súllyal képesek képviselni érdekeiket a tárgyalásokon. E dinamikát figyelembe véve az esetenként más kormányok által szorgalmazott ambiciózus ökológiai javaslatok rendre eltűnnek a sülyesztőben.

Így fest a kormányközi egyezkedéseknek az az arénája, amelyben a leggazdagabb „fejlett” ország (az Egyesült Államok) és a legnépesebb „fejlődő” országok (Kína és India) halálos patthelyzete megszilárdult. Az itt működő dinamika emlékeztethet minket a „kölcsonös elrettentésre”, amely évtizedeken keresztül fenntartotta az Egyesült Államok és a Szovjetunió közti fegyverkezési versenyt – mindkét esetben a versengés logikája többnyire blokkolja minden engedmény lehetőségét. Ama korábbi haláltánc csak az egyik fél dezintegrációjakor ért véget. A környezeti megsemmisülésbe tartó mostani versenyfutásnak is aligha fog vége szakadni egy sor hasonló méretű politikai összeomlás nélkül. Mikor a Szovjetunió eltűnt, az Egyesült Államok progresszív erői nem voltak felkészülve arra, hogy kikényszerítsék a várt „békeosztalékot” (vagyis a hadi kiadások átteelését a társadalmi rekonstrukció irányába), mivel nem ismerték fel, hogy azon erők számára, amelyek az USA globális hadigépezetének kiépülése mögött álltak, az állítólagos szovjet fenyegetés soha nem volt más, mint pusztá ürügy. Nem is kellett soká várni, mire kiagtalták az újabb ürügyet.

Az arról folyó világméretű vita, hogy hogyan válaszoljunk a környezeti veszélyekre, új kereteket igényel. A világméretű bennszülött mozgalom nem-állami jellegű kontúrjaiból ötletet nyerhetünk arra nézve, hogy hol kezdjük eme új keretek kialakítását. Az államok közti környezeti vitában a status quo ellenzői abból a feltevésből indulnak ki, hogy minden nemzeti egységnek egyenlő joga van (népességarányosan számolva) a föld erőforrásainak apasztására. Ez elég igazságosnak tűnhet addig, amíg elfogadjuk a nemzetállamot mint a környezeti politikák elsődrendű cselekvőjét, azzal az implicit következménnyel, hogy nemzetközi szintről senki sem szólhat bele abba, hogy egy adott nemzetállam pontosan mire fordítja a számára leosztott környezet-felhasználási kereteket. De pontosan itt rejlik a probléma. Minden nemzeti egység összesített erőforrás-felhasználása a szükséges és a tékozló felhasználások egyfajta keverékét alkotja – az utóbbi összetevő súlya általában az adott ország gazdasági és katonai hatalmi pozíciójával arányosan (no meg a helyileg kialakult túlfogyasztási szokásoknak megfelelően) változik.³¹ Az erőforrás-felhasználás bizonyos módozatait korlátozni kell, akárhol merüljenek fel – az a tény, hogy e módozatok gyakoribbak a gazdag országokban, önmagában véve táplálni fogja a gazdagabb és szegényebb országok közti egyenlőségre való törekvést.

De a globális közösségnek most nem csupán a gazdagabb és szegényebb régiók közti egyenlőséget, hanem a régiókon belüli egyenlőséget is szorgalmaznia kell. Egy ilyen kívülről kikényszerített reorientáció természetesen heves ellenállásba fog ütközni, kezdetben azzal a hivatkozással, hogy sérti a nemzeti szuverenitást. A nemzeti szuverenitás azonban, helyesen felfogva, nem írhatja felül az alapvető emberi jogokat, holott végső soron ezek azok, amik a környezeti vitában kockán forognak. Közismert az országhatárok irrelevanciája a környezeti szennyezések vonatkozásában, de még nem vonták le széles körben az ebből fakadó

politikai következtetéseket. Ez tiszta esete annak, amikor az egész világ legitím módon érdekelt abban, hogy – akár egy kormány, akár a magán-szektor – milyen intézkedést hoz, vagy nem hoz bármely adott országban. Habár ennek az érdekeltségnek a érvényesítésére rendelkezésre álló formális eszközök köre jelenleg igen csekély, az ilyen univerzálisan megformulázott kritériumok politikai potenciálját ékesen demonstrálják a rasszizmussal szembeni történelmi küzdelmek (pl. az Egyesült Államokban az 1960-as években, és Dél-Afrikában az 1980-as években).

A szennyezőanyag-kibocsátásokról szóló világméretű vitában radikális váltásnak kell végbemennie a nemzeti nézőponttól az ágazati nézőpont irányába.³² Az első ágazat, amellyel szemben kihívást kell intézni, természetesen a katonai-hadiipari komplexum. De valamennyi ágazat esetében a fő kérdés, amit széles körű informáltságon alapuló társadalmi szintű vitában kell megválaszolni, a következő: az adott szektor tevékenységéből – következésképpen az általa felhasznált erőforrásokból – mekkora rész fordítódik nem az emberi szükségletek kielégítésére, hanem a tőke és az uralkodó osztály prioritásainak szolgálatára?

Illúzió lenne azt várni, hogy egy ilyen folyamat egy általánosan mérvadó kritériumrendszer gyors elfogadásához vezethet. Mint minden forradalmi folyamatnak, ennek is akadályokon kell túljutnia, és a kimenetel sokféle feltétel függvényében fog alakulni. De a társadalmi szintű pazarlás azonosításának és felszámolásának a feladata hatalmas egysítő erő is lehet a nagy többség számára, miközben az emberi lények igyekeznek egyidejűleg helyreállítani a környezetet, és biztosítani saját szükségleteiknek a kielégítését. A folyamat alkalmas arra, hogy rövid távú célpontokat – bizonyos típusú pazarló tevékenységeket – azonosítsanak, miközben képessé teszi az aktivistákat arra, hogy feltárják a hosszú távú feladatot, annak teljes terjedelmében.

Jegyzetek

¹ A nagyiparról, illetve az ipari módon üzött nagybani mezőgazdaságról szólva Marx azt írta: „az előbbi inkább a munkaerőt, s ezért az ember természeti erejét, az utóbbi pedig inkább közvetlenül a talaj természeti erejét pusztítja és teszi tönkre”. (A tőke, III., Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 766.)

² *Kommunista kiáltvány*, 1. fejezet.

³ Rick Wolff: „Economic Crisis from a Socialist Perspective”, *Socialism and Democracy*, no. 50 (July 2009), 3. old.

⁴ Ez a fejezet a Rosa Luxemburg Alapítványnak írott jelentésekre támaszkodik („The »Green Capitalist«. Agenda in the United States: Theory, Structure, Alternatives”; angolul megjelent in: Stephan Kaufmann & Tadzio Müller: *Grüner Kapitalismus: Krise, Klimawandel und kein Ende des Wachstums*, (Berlin, Karl Dietz Verlag, 2009) és olvasható az alapítvány honlapján (http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/R21_GruenerKapitalismus.pdf).

⁵ A téma részletesebb tárgyalásához lásd: Victor Wallis: „Capitalist and Socialist Responses to the Ecological Crisis”, *Monthly Review* 60, no. 6 (November 2008).

⁶ Kenny Bruno – Joshua Karliner: *Earthsummit. The Corporate Takeover of Sustainable Development* (Oakland, CA, Food First Books, 2002), 30. old.

⁷ Ernest Mandel: *Late Capitalism* (London, New Left Books, 1975), 192. old.

⁸ Alvin Powell: „Mining Exec: Coal Vital to Energy Mix”, *Harvard University Gazette*, February 9. 2009.

⁹ E technológia bevezető jellegű áttekintéséhez lásd: Craig Rubens: „Carbon Capture & Sequestration”, *earth2tech*, January 2008, <http://earth2tech.com/2008/01/07/faq-carbon-capture-sequestration/CCS>. Eltekintve a technológia előre nem látható veszélyeitől (beleértve a nagymennyiségű széndioxid belélegzéséből adódó fulladásveszélyt a tárolt széndioxid hirtelen, véletlen kiszabadulása esetén), az ilyen, még nem kifejlett technológia nagyon költséges és energia-intenzív. A kérdés holland tapasztalatokra alapozott részletes tárgyalásához lásd: Philip Vergragt: *CCS in the Netherlands* (Boston, Tellus Institute, 2008).

¹⁰ A most következő összefoglalás részben Tom Blees: *Prescription for the Planet: The Painless Remedy for Our Energy and Environmental Crises* (szerzői kiadás, www.booksurge.com, 2008), 63–86. old; valamint a napenergiát illetően Gregory Meyerson és Michael Joseph Roberto cikkében („Obama’s New New Deal and the Irreversible Crisis” (*Socialism and Democracy*, no. 50 (July 2009), 64.) közölt számításokra támaszkodik. Blees kritikai összefoglalása attól függetlenül figyelemre méltó, hogy az olvasó osztja-e gyakorlati következtetéseit az atomenergia újabb, korszerűbb verziójának hasznosíthatóságáról.

¹¹ Blees *Prescription for the Planet* című könyve szerint az új integrált gyorsreaktorok (IFR) megoldást jelentenek a biztonsággal és a nukleáris hulladékkal kapcsolatos problémákra. Ám ha eltekintünk a súlyos hibák lehetőségétől, a felhalmozódó sugárterhelésnek a munkásokra, és rajtuk keresztül a lakosság szélesebb köreire gyakorolt hatása továbbra is kockázatot jelent. Lásd: John W. Gofman és Arthur R. Tamplin: „Poisoned Power: The Case Against Nuclear Power Plants Before and After Three Mile Island” (1979), <http://www.ratical.org/radiation/CNR/PP/>.

¹² E tradíció nagyhatású dokumentuma: Herman E. Daly – Jonathan B. Cobb, Jr: *For the Common Good*, 2nd ed. (Boston, Beacon Press, 1994); lásd továbbá: Clive Ponting: *A New Green History of the World* (New York, Penguin Books, 2007).

¹³ John Bellamy Foster: *Marx’s Ecology* (New York, Monthly Review Press, 2000); Yrjö Haila – Richard Levins: *Humanity and Nature* (London, Pluto Press, 1992), 5. fejezet („Agricultural Ecology”).

¹⁴ Victor Wallis: „Toward Ecological Socialism”, *Capitalism – Nature – Socialism* 12, no. 1 (March 2001), 132–133. old; lásd továbbá: Michael Löwy: *Eco-Socialism and Democratic Planning*, *Socialist Register*, 2007 (New York, Monthly Review Press, 2006).

¹⁵ A *Nacla Report on the Americas* 42, no. 5 (Sept.-Oct. 2009) és Gerardo Rénique (szerk.): Latin America: The New Neoliberalism and Popular Mobilization, in *Socialism and Democracy*, no. 51 (November 2009) számos esetet elemez. Lásd továbbá Joseph Berlinger 2009-es dokumentumfilmjét az Ecuadorban zajló küzdelmekről: *Crude: The Real Price of Oil* (<http://www.crudofilm.com/>).

¹⁶ Kubát mint különösen tanulságos ökológiai modellt (amelynek részét képezi a 80%-ban organikus mezőgazdaság, valamint a nagy méretekben alkalmazott városi kertművelés) jól bemutatja a következő 2006-ban készült dokumentumfilm: *The Power of Community: How Cuba Survived Peak Oil* (<http://www.powerofcommunity.org/cm/index.php>).

¹⁷ Lásd például a 2009 májusában a perui Punoban tartott Bennszülött Népek 4. Kontinentális Cúcstalálkozójának anyagait. E találkozózn 6500 küldött vett részt, 22 országból. (<http://cumbre.continentalindigena.wordpress.com/>).

¹⁸ Az ENSZ-invenciók 2007-ben kulmináltak, amikor a közgyűlés elsöprő többséggel ratifikálta a Bennszülött Népek Jogainak Nyilatkozatát (<http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/en/declaration.html>). Ennek bevezetőjében szerepel a következő klauzula: „Elismerve, hogy a bennszülött tudás, kultúrák és tradicionális gyakorlatok hozzájárulnak a fenntartható és igazságos fejlődéshez, valamint a környezettel szembeni helyes bánásmóddhoz [...]”.

¹⁹ <http://www.indigenouportal.com/News/Declaration-of-Indigenous-Peoples-at-the-World-Social-Forum-Bel%C3%A9m-Amazon-Brazil.html>.

²⁰ Sok országban, ahol nagyarányú városi bevándorlás ment végbe, nehéz élesen megkülönböztetni a bennszülött és a nem-bennszülött népességet. Azok az emberek, akik elhagyták eredeti területüket, esetenként sok mindent megőriznek kultúrájukból, mint a bolíviai El Alto városában (lásd Adolfo Gilly: „Bolivia: A 21st-Century Revolution”, *Socialism and Democracy*, no. 39, November 2005). A 300 milliós globális becslés ebből a szempontból akár alulbecslésnek is tekinthető. Ráadásul a bennszülött és a nem-bennszülött népek közti kommunikáció határai esetenként porózusabbak, mint azt az éles felosztás alapján sejtethetnénk.

²¹ Kim Moody: *Workers in a Lean World* (London, Verso, 1997).

²² E hatás szemléletes példáját adja Héctor Perla Jr.: „Grassroots Mobilization against US Military Intervention in El Salvador”, *Socialism and Democracy*, no. 48 (November 2008).

²³ Argentínát illetően lásd: Laura Meyer – María Chaves: Winds of Freedom: „An Argentine Factory under Workers’ Control”, *Socialism and Democracy*, no. 51 (November 2009). Az Egyesült Államokat illetően lásd: Immanuel Ness – Stacy Warner Maddern: „Worker Direct Action Grows In Wake of Financial Meltdown”, *Dollars & Sense*, no. 284 (Sept.–Oct. 2009), továbbá Michael Moore: *Kapitalizmus: szeretem* c. 2009-es dokumentumfilmjét.

²⁴ Hasznos általános elemzést ad Bruce: *The Real Venezuela* (London, Pluto Press, 2008), különösen a 4. fejezetben.

²⁵ Habár ehelyütt azt hangsúlyoztam, hogy a bennszülött népek mire taníthatnak minket, az elméleti párbeszédnek mindkét irányban hatnia kell, mivel a bennszülött népek egyes szóvivői (pl. Ward Churchill), vagy a létfenntartási paradigma képviselői (pl. Maria Mies) Marx álláspontjának egy súlyosan hibás olvasatát népszerűsítették, amennyiben neki tulajdonították az értéknek azt a fajta (a természet hozzájárulását figyelmen kívül hagyó) fogalmát, amelyet Marx a kapitalizmus egyik legfőbb hibájaként jelölt meg (mivelhogy összetéveszti az értéket a valódi emberi gazdagsággal). Az ilyesfajta félreértelmezések kritikáját nyújtja John Bellamy Foster – Brett Clark: „The Paradox of Wealth: Capitalism and Ecological Destruction”, *Monthly Review* 61, no. 6 (November 2009), 7–10.

²⁶ Ennek részletes tárgyalásához lásd: Victor Wallis: „Socialism and Technology: A Sectoral Overview”, *Capitalism – Nature – Socialism* 17, no. 2 (June 2006).

²⁷ A *Stern-jelentést* (*The Economics of Climate Change: The Stern Review*, Cambridge University Press, 2006) a brit kormányzat megbízásából Nicholas Stern vezetésével állítottak össze. E jelentés a „zöld kapitalista” perspektíva talán legátfogóbb megfogalmazása. A dokumentum bírálatát lásd: John Bellamy Foster et al., *Monthly Review* 60, no. 3 (July–August 2008), 3–6.

²⁸ E pont részletesebb kifejtéséhez lásd: Victor Wallis: Vision and Strategy: „Questioning the Subsistence Perspective”, *Capitalism – Nature – Socialism* 17, no. 4 (December 2006).

²⁹ Amikor mégis sikerül ilyesfajta képviselőhöz jutniuk, mint Bolíviában Evo Morales személyében, a kormányzat elkerülhetetlenül ellentétes érdekek nyomása alá kerül (különösen az energiaforrások kitermelése tárgyában), és ennek eredményeképpen feszültségek támadhatnak e képviselet és annak bennszülött bázisa között.

³⁰ Ez nem jelenti, hogy a munkásosztály mozgalmi szükségképpen progresszív álláspontot képviselnek ökológiai kérdésekben; hanem azt jelenti, hogy csak akkor kap az ökológiai szempont számottevő hátszelet, ha a munkásosztály mozgalmi progresszív ökológiai álláspontot képviselnek.

³¹ A pazarló felhasználás kategóriáinak tételes számbavételére tett korai kísérlethez lásd: Victor Wallis: „Toward Ecological Socialism”, 135–37. old.

³² Ennek kívánatos voltát egy korábbi cikkben is megfogalmaztam: „»Progress« or Progress? Defining a Socialist Technology”, *Socialism and Democracy*, no. 27 (2000), 56. old. Ám akkoriban nem tudtam olyan politikai erőkről, amelyekben ez a megközelítés megtestesülhetne.

(Eredeti megjelenés: Monthly Review, 2010. február)

(Fordította: Matheika Zoltán)